

Dudás Anikó

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba

Tóth Kornél

MTA SZTAKI,
Internet Technológiák és Alkalmazások Központ, Budapest

KözTéka, a Tinlibet és Qtékát használó könyvtárak közös katalógusa*

A Tinlib integrált könyvtári rendszert kis és közepes könyvtárak használják. Bár a könyvtári feladatok gépesítése jól megoldható vele, nehézséget jelent, hogy nem szabványos adatbázis-kezelővel tárolja az adatokat. Az ugyanabba a termékcsaládba tartozó Qtéka viszont szabványos SQL adatbázis-kezelővel rendelkezik, belső rekordformátuma a MARC szabványt követi, és lekérdezhető Z39.50 protokollon keresztül is. A KözTéka kezdeményezés célja, hogy egyetlen katalógusfelület segítségével lehetővé tegye az állományok lekérdezését, a rekordcserét és a közös katalógizálást. A közös katalógus olyan technológiát használ majd, amely lehetővé teszi más könyvtári programok bekapcsolódását a rendszerbe.

A KözTéka kezdeményezés

A Tinlib rendszer saját, nem szabványos adatbázis-lekérdező nyelven íródott, nem egyszerű megoldani, hogy kompatibilis legyen más könyvtári rendszerekkel. A Tinlib integrált könyvtári rendszert használó ún. kis és közepes könyvtárak magyarországi felhasználói közössége igényt tart olyan közvetítő felületre, amelynek segítségével egymás katalógusaiban tudnának keresni, és az adatbázisok rekordjait kölcsönösen fel tudnák használni. A Tinlib-használók ezt az igényt jelezték a Vevőszolgálatnak, a Magyar Tudományos Akadémia Számítástechnikai és Automatizálási Kutatóintézetének (MTA SZTAKI). Ez az elvárás nem új keletű, több évre visszanyúló előzménye van.

Előzmények

Első korszak

Az előzmények a KÖZös ELEktronikus KATalógusig, a *Közelkathig* nyúlnak vissza. 1996-ban indult a Nemzeti Információs Infrastruktúra Fejlesztési program projektje, amelynek célja a különféle hazai könyvtári rendszerek együttes lekérdezésének megoldása volt. Ennek nyomán jött létre a Közelkath, amelyben két tinlibes könyvtár is részt vett, s amely a budapesti egyetemek TEMPUS pályázata segítségével valósult meg. A Közelkathoz az Állatorvos-tudományi Egyetem, valamint a Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem kapcsolódott,

adatbázisaikat áttöltötték a Unixon működő WAIS adatbázis-kezelő rendszerbe. Ez volt a tinlibes könyvtárak első megmozdulása közös katalógus kialakítására.

Második korszak

Az *AROMO projekt* (1998–2001) az előző program folytatásának tekinthető. Négy tinlibes könyvtár (Állatorvos-tudományi, Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem, Államigazgatási Főiskola és a Kodolányi János Főiskola) részvételével valósult meg. A projekt kifejezetten a kis könyvtárak katalógusainak internetes elérhetővé tételét tűzte ki célul. Az előző projekthez képest több előrelépés történt:

- saját szerver felállítása, amely az MTA SZTAKI-ban kapott helyet;
- a WAIS adatbázis mellett egy közös Tinlib adatbázis létrehozása, amely a TinWeb program segítségével volt kereshető;
- különböző tanulmányok, cikkek teljes szöveges változatának elhelyezése;
- a különgyűjtemények önálló adatbázisban kaptak helyet, így lehetővé vált pl. a Kodolányi János Főiskola szakdolgozatainak vagy az Állatorvos-tudományi Egyetem Állatorvosi bibliográfiájának külön kereshetősége is.

* A VOCAL Egyesülés szervezésében Budapesten, 2001. október 17-én az OSZK-ban tartott Közös katalógizálás c. konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

Az AROMO projekt mindössze hároméves futamideje 2001 augusztusában lejárt, a közös adatbázis üzemeltetéséhez további forrás nem állt rendelkezésre. Két részt vevő könyvtár időközben felállította saját webes katalógusszolgáltatását a Tinweb programmal, a másik kettő az AROMO megszűnésével elveszítette megjelenési lehetőségét a világhálón. Mindez közös katalógus volt, nem közös katalógizálás.

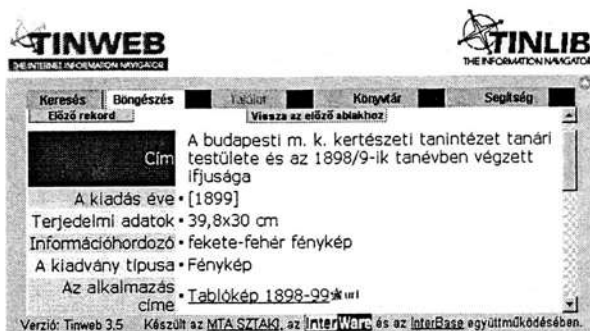
Harmadik korszak

A kezdeményezések egy többfunkciós közös katalógus tervének kialakítását indították meg. Az elmúlt egy-két esztendőben ismételten több tinlibes könyvtár vetette fel igényét, hogy szívesen csatlakozna közös katalógushoz. Tény, hogy nem csupán a költségmegtakarítás szülte ezt az ötletet, hisz érezhető az a többoldalú társadalmi kényszer is, amely a könyvtári dokumentumokról szolgáltatott információknak nagyobb publicitást kívánna adni. Nagyon sok Tinlibet használó könyvtár szeretné:

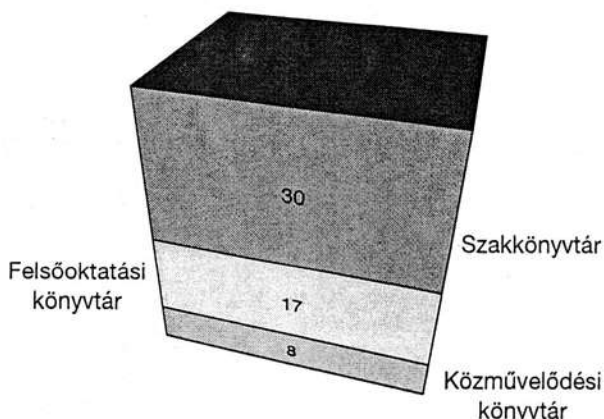
- katalógusát nyilvánossá tenni;
- adatbázisát feltölteni külső, már meglévő, kész rekordokkal;
- eredeti rekordjait más könyvtárak (adattárak) számára szolgáltatni;
- már a megrendeléskor letölteni a dokumentum alapadatait a kereskedelmi katalógusokból;
- felhasználni más adatbázisok besorolási rekordjait;
- saját, nagy ráfordítással készült besorolási adatállományát más adattárakkal integráltan építeni;
- digitális dokumentumok rekordjait cserélni. Több helyen folyik már ugyanis digitalizálási munka.

A digitalizált elektronikus dokumentumok a TinWeb program segítségével közvetlenül a Tinlib katalógusból érhetők el (1. ábra). Elképzelhető, hogy egyrészt a digitális dokumentumokat mint köteles példányokat a bibliográfiai rekorddal együtt lehessen elhelyezni a nemzeti könyvtár központi gyűjtőhelyére, másrészt a digitális dokumentumról és a szolgáltatás forrásáról más bibliográfiai adattáraknak lehessen tételrekordot szolgáltatni.

Több mint félszáz Tinlib rendszert használó gyűjtemény van. Többségük az ún. kis és közepes könyvtár kategóriájába tartozik. 8 közművelődési, 17 felsőoktatási és 30 szakkönyvtár használja a Tinlibet (2. ábra).

1. ábra Digitalizált dokumentum rekordja TinWeb katalógusban

2. ábra Tinlib és Qtéka könyvtárak

Mit használnak a tinlibes könyvtárak adatbázisuk feltöltéséhez?

HUNMARC → Tinlib

HUNMARC rekordokat. MNB-CD-ről fájlba exportálják a címeírásokat, majd importálják a saját adatbázisba. Online megoldások: használni lehet a Könyvtárellátó rekordjait. Több rekord kijelölésével több tétel is letölthető egyszerre a HEKTOR adatbázisból a HUNMARC formátum és a DOS 852-es kódlap választásával.

*MARC → Tinlib

Más MARC formátumok (pl. USMARC) konverziója is lehetséges.

Tinlib – *MARC

Megoldható, de a konverzió nem tökéletes. Három tinlibes könyvtár MOKKA-hoz való csatlakozása ennek köszönhető.

Tinlib [↔] – Tinlib

Tinlib rekord bármelyik Tinlib rendszerből ki-, illetve betölthető, nem közvetlenül, hanem az előző eljárásokhoz hasonlóan, fájlba, lemezre írva. Ilyen rekordcserére azonos vagy hasonló gyűjtőkörű könyvtárakban van vagy lehet szükség. A rekordokat megfelelő válogatás után exportálni lehet, egy fájlba gyűjteni, lemezre menteni, elektronikusan továbbítani. A másik tinlibes adatbázisba helyi adatokkal vagy azok nélkül lehet betölteni.

A könyvtáraknak nagyobb mennyiségű adatátvitel esetében érdemes ezzel a lehetőséggel élni. A napi gyakorlatban viszont *néhány* hiányzó, vagy az *éppen hiányzó* rekord elővarázslásakor az eljárásnak nem sok haszna van. A Tinweb, a Tinlib hálózati OPAC-ja ugyanis jelen verziójában csak a katalógusban való keresésre alkalmas, rekordok letöltésére nem. Hiába lehet Tinlibből Tinlibbe rekordot betölteni, ha ehhez nincsenek meg a hálózati feltételek. Éppen ezen a hiányosságon kíván változtatni a KözTéka megvalósításában hangsúlyos szerepet játszó TinWeb 4.0, amely már alkalmas lesz rekordok letöltésére is.

Tinlib – Qtéka

A Qtéka minden ízében szabványos eszköz. Z39.50-en keresztül is lekérdezhető, ami a Tinlib esetében nem áll fenn. Emiatt a két rendszer lekérdezés szempontjából nem kompatibilis. Az átjárhatóságot biztosítja majd a KözTéka, amelyben a Tinlib adatbázis is megszólíthatóvá válik a Z39.50-es kapun keresztül.

Qtéka ↔ Qtéka

Nagyszerűen működik. Néhány könyvtár már ezt a lehetőséget használhatja. Ebben az esetben közvetlen kapcsolattal valósulhat meg a *közös katalógizálás*. A Qtékát használó könyvtárak számára teljes egészében nyitva áll az út a legnemesebb értelemben vett, azaz fájlimport, -export nélküli online közös katalógizálás előtt.

Qtéka ↔ Z39.50 ↔ *MARC

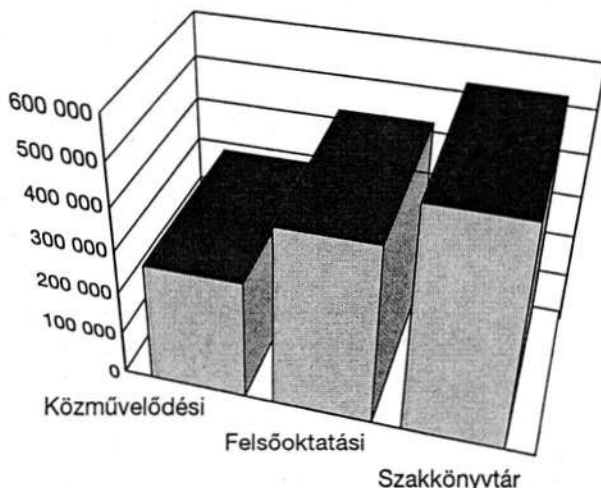
A Qtéka rendelkezik Z39.50 szerverrel és klienssel, rekordjai választás szerint USMARC (MARC21) vagy OCLCMARC formátumban tárolódnak. Lehetőség van benne más MARC formátum definiálására is (pl. HUNMARC). Többféle MARC definíció egyidejűleg is létezhet egyazon rendszerben. Az adatelemek kezelésének, tárolásának, fogadásának, szolgáltatásának nagyfokú rugalmassága lehetővé teszi egy sor adatállomány áramoltatását nemcsak a könyvtárak katalógusai között, hanem a kiadókhoz, a szerzői jogvé-

dő irodákhoz, a nemzeti bibliográfiai információhoz, az archívumokhoz, múzeumokhoz és az információkutatókhoz is. A Z39.50-es kapu segítségével gyakorlatilag akadálytalanul valósulhat meg az adatcsere a kompatibilis rendszerekkel, közvetlenül, fájlok létrehozása nélkül.

Magyarországon öt qtékás könyvtár van, a program rendszerbe állítása fokozatosan történik.

A Tinlib-rekordvagon

A következő néhány adat és ábra föltérképezi, mekkora *adattömeg* van a Tinlib rendszerekben. Az 55 könyvtár adatbázisában 1 millió 230 ezer rekord van. A közművelődési könyvtárakban közel 300 ezer, a felsőoktatási adatbázisokban meghaladja a 420 ezret, a szakkönyvtárakban több mint 530 ezer bibliográfiai tétel található (3. ábra).

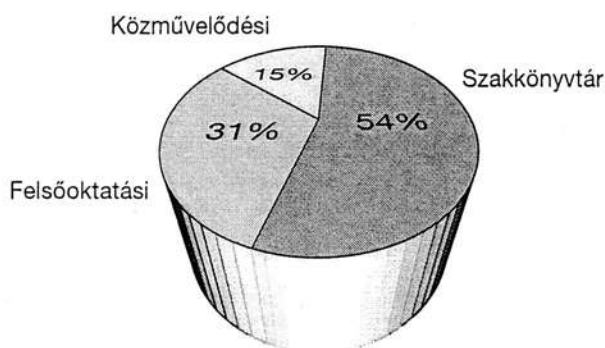

3. ábra A rekordállomány számadatai

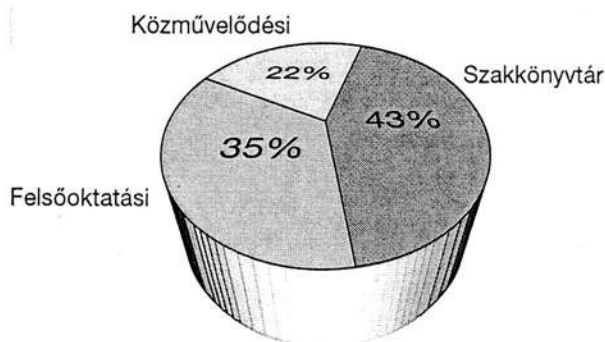
Érdekes megfigyelni, hogy a szakkönyvtárak több mint a felét teszik ki a könyvtártípusok szerinti megoszlásnak.* A tinlibes könyvtárak 54%-a a legszűkebb értelemben vett szakkönyvtár, 31%-a felsőoktatási könyvtár, 15%-a közművelődési intézmény (4. ábra).

A rekordállomány könyvtártípusonként a következőképpen oszlik meg: a rekordok 43%-a szakkönyvtárban, 35%-a felsőoktatásban, 22%-a közművelődési adatbázisban van (5. ábra).

*A felsőoktatási könyvtárak szakkönyvtár jellegét figyelmen kívül hagytuk.

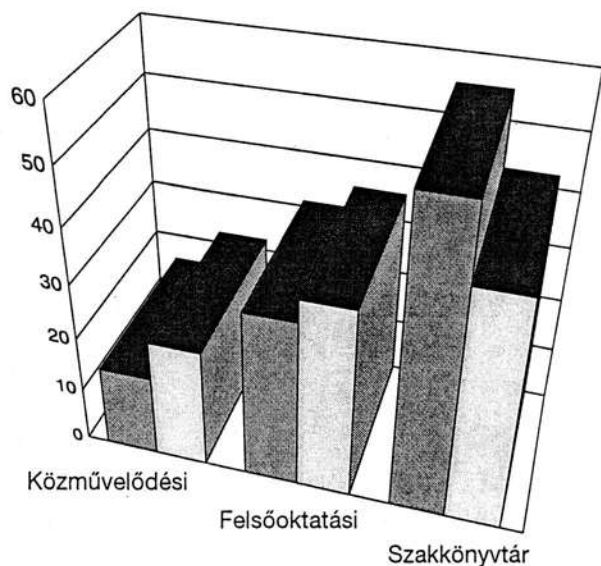

4. ábra Könyvtártípusok

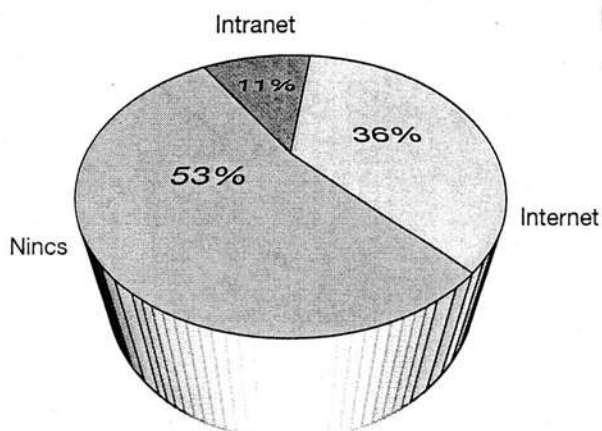
5. ábra Rekordállomány könyvtártípusonként

A szakkönyvtárak mind számarányban, mind rekordvagyon tekintetében vezető helyen állnak. A rekordállományt nézve csökken a kiugró szerepük, az adatsáv közelít a felsőoktatás oszlopmagasságához. Ebben az összefüggésben a közművelődési rekordtartomány is emelkedik (6. ábra).

6. ábra Könyvtártípusonkénti megoszlás és a könyvtártípus rekordvagyonának százalékaránya

A magyarországi Tinlib könyvtárak adatbázisai összesítve tehát *szakinformációból* tartalmaznak a legtöbbet. Várható viszont, hogy amint a felsőoktatási és a közművelődési könyvtárak előrehaladnak a retrospektív feldolgozó munkával, ez az arány változni fog. Hogy milyen ütemű lesz a retrospektív adatbevitel – nagyban meghatározza majd a közös katalogizálás lehetősége. Remélhetőleg csökken majd a 6. ábrán látható legnagyobb tartomány is, amely azt mutatja, hogy a tinlibes könyvtárak több mint felének nincs még Web-OPAC-ja. Ezek a gyűjtemények az egyedi, külön bejárható katalógusukat sem tudják még megmutatni az interneten (7. ábra).

7. ábra A Tinlibet használó könyvtárak internetes szoftveradottságai

A Tinlib adatbázisok más könyvtárak számára is hasznos tartalmi specifikusságokat rejtenek. Ezek:

- a helyismereti különgyűjtemények tételei;
- muzeális könyv- és egyéb dokumentumok rekordjai a tudománytörténet legkülönbözőbb ágazataiból;
- a túlsúlyban lévő szakkiadványok leírásai;
- szakbibliográfiák tételei (Magyar Állatorvosi Bibliográfia, Néprajzi Bibliográfia, Mezőgazdasági gépészmérnöki irodalom stb.);
- a retrospektív konverzió rekordjai;
- tárgyszójegyzékek és teauruszok (Tinlib adatbázisban épül pl. kertészeti, élelmiszer-ipari, tájépítészeti, környezetvédelmi tárgyszójegyzék, állatorvosi teaurusz, bankügyi teaurusz és tárgyszógyűjtemény, s tervben van egy háromnyelvű közgazdasági-üzleti tárgyszójegyzék Qtékába integrálása);
- besorolási adatok (pl. a klasszika filológia és a patrisztika körébe tartozó ókori és középkori, keresztény forrásokhoz kötődő névadatok egységesített besorolási rekordjai a legfontosabb utalókkal, azonosító adatokkal – 8. ábra).

T Series V.300		A rekord adatai	
Név	:	Ioannes Hrusostomos	
Megj. a működési területre:	:	konstantinápolyi pátriárka.	
Nem használt névváltozat	:	Aranyszájú Szent János	
Nem használt névváltozat	:	Chrysostomus	
Nem használt névváltozat	:	Ioann Zlatoust	
Nem használt névváltozat	:	Ioannes ho Chrysostomos	
Nem használt névváltozat	:	János, Aranyszájú, Szent	
Nem használt névváltozat	:	Jean Chrysostome	
Nem használt névváltozat	:	Ioannis Chrysostomus	
Nem használt névváltozat	:	Johannes Chrysostomus	
Nem használt névváltozat	:	Yuhanna fam ad-dahab	
Nemzetiség	:	görög	
Születési dátum	:	Kr.u. 347-407	

8. ábra Aranyszájú Szent János személynév-besorolási rekordja a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karának adatbázisában

A lehetséges közös Tinlib katalógus, a KözTéka modellje(i)

- *Decentralizált* modell. A KözTéka alapvetően virtuális katalógus lesz, amely a Közelkathoz hasonlítható, s amelyben fizikailag önálló adatbázisokban tudunk párhuzamosan keresni.
- *Centralizált* kialakítás is lehetséges. A hálózatnak lesznek (vagy lehetnek majd) olyan pontjai is, amelyek valódi közös katalógusok, és a rekordokat ténylegesen egy adatbázisba töltik be. Az MTA SZTAKI terveiben szerepel egy ilyen szolgáltatás beindítása. Ebbe az adatbázisba azon könyvtárak állománya kerülhet majd, amelyek önálló webes szolgáltatásra nem képesek, legyen szó forráshiányról, az üzemeltetés gazdaságosságának kérdéséről, a kis könyvtárakat

állandóan szorongató költségmegtakarítás kényszeréről, szakemberhiányról vagy más hasonlókról.

Technikai szempontból a KözTéka háttérét egy Java alapú szerverprogram adja, amely a Z39.50 szabványra épülve teszi lehetővé eltérő integrált rendszerek katalógusainak összekapcsolását a webes keresés és a közös katalogizálás számára. A KözTéka valójában az AROMO továbbfejlesztésének is felfogható, vagy inkább az AROMO egy vázlat, kísérlet az utóbbihoz – szemléljük innen vagy onnan, az AROMO tapasztalatai mindenféleképp szerves történeti előzményei a KözTékának.

A KözTéka segítségével megvalósulhat az, amit korábban – gondolatjellel vagy egyirányú → nyíllal ábrázoltunk:

Tinlib ↔ Tinlib

Interneten keresztül is.

Tinlib ↔ Qtéka

Az egy családba tartozó könyvtári rendszeren belül is megoldódik a kompatibilitás.

Tinlib, Qtéka ↔ Z39.50 ↔ Szabványos és nem szabványos formátumok

A KözTéka Z39.50-es kapuján keresztül lehet megszólítani a tinlibes könyvtárakat. Ugyanakkor a KözTéka katalógus olyan technológiát használ, amely nyitott más könyvtári programok felé, lehetővé teszi azok bekapcsolódását a rendszerbe.

Beérkezett: 2001. XI. 26-án.

Elektronikus könyvek boltja

A Taylor & Francis egyetemi kiadó elindította az elektronikus könyvek táráat *Taylor & Francis eBookstore* néven. A vásárlók a legnépszerűbb könyvekből álló 400-as kezdeti listán böngészhetnek, kiválogathatnak és letölthetnek könyveket belőle. 2001 végével a lista 2500 címre bővült. A következő olvasóformátumokból lehet választani:

- Microsoft Reader (csak PC-re és zseb-PC-re),
- Adobe eBook Reader (PC-re és Macre),
- Mobipocket (Palm Pilotra, Psionra és PC-re).

További információ: www.ebookstore.tandf.co.uk

/ASLIB Online and CD Notes, 14. köt. 7. sz. 2001. p. 15./

Online enciklopédia

A *Nature* c. folyóiratot kiadó Nature Publishing vállalat bejelentette az *Élettudományok Online Enciklopédiájának* tervét. Az elektronikus kiadványt a kiadó a „dinamikus online információforrások új generációjának” nevezi.

További információ: www.els.net

/Information World Review, 171. sz. 2001. július–augusztus, p. 6./

(R. P.)